

SLIKA CARLA ANTONIJA BEVILACQUE U MAKARSKOJ

Zoraida Demori-Staničić

UDK 75 Bevilacqua, A. 75 (497.5 Makarska) "17"

Izvorni znanstveni rad

Zoraida Demori-Staničić

Ministarstvo kulture

Konzervatorski odjel u Splitu

U makarskoj župskoj crkvi sv. Marka - nekadašnjoj katedrali - čuva se slika Srca Isusova koju je potpisao i datirao mletački slikar s kraja 18. i poč. 19. stoljeća Carlo Antonio Bevilacqua, a koja pripada njegovoj kasnobaroknoj fazi.

U župskoj crkvi sv. Marka u Makarskoj, nekadašnjoj katedrali makarske biskupije koja je 1830. godine pripojena splitskoj, a godine 1969. postala sastavnim dijelom Splitsko-makarske nadbiskupije,¹ čuva se vrijedan umjetnički inventar do sada gotovo nepoznat. Makarska katedrala, posljednja u nizu biskupskih sjedišta na dalmatinskoj obali, građena je tijekom prve polovice 18. stoljeća. Njezinu je gradnju započeo 1700. agilni makarski biskup Nikola Bijanković.² Gradnja se uz izmjene brojnih graditelja oteгла te je crkva posvećena tek 1766. godine.³ Unatoč tome, katedrala je nastala gotovo u jednom dahu, u razdoblju baroka, za razliku od drugih na hrvatskoj obali gdje su mijene trajale stoljećima. Sačuvala je gotovo u potpunosti svoj izvorni inventar koji je stilski zaokružen i cjelovit. Vrlo je malo umjetničkih djela, oltara, slika, kipova, liturgijskog ruha i posuda,⁴ koja ne pripadaju baroknom slogu.

U današnjoj sakristiji i riznici crkve, a izvorno krstionici katedrale, u kojoj je drveni oltar sv. Ivana Krstitelja nastao u vrijeme biskupa Bijankovića koji ga je posvetio 1727. godine, što ga čini najstarijim u crkvi,⁵ čuva se slika Srca Isusova

¹ S. Kovačić, Makarska biskupija u .Iz riznice makarske katedrale, Makarska 1995., str. 11-16; K. Jurišić, Bula pape Lava XII "Mjesto bl. Petra" i Crkva u Hrvatskoj danas, Kačić 3, 1970., str. 101.-126.

² M. Vidović, Nikola Bijanković splitski kanonik i makarski biskup, Split 1981.

³ R. Tomić, Novi podaci o Makarskoj katedrali, Makarsko primorje 1, Makarska 1990, str. 130-141 (sa starijom literaturom).

⁴ S. Božek, Iz riznice makarske katedrale, kat. izložbe, Makarska 1995.

⁵ Drveni polikromirani oltar ima oltarnu sliku s prikazom Kristovog krštenja. U otvoru za moći je nedavno prigodom restauriranja oltarne slike župnik don Ivo Đurđević pronašao posvetni natpis.

umetnuta u srebrni okvir s ukucanim zavjetnim natpisom datiranim 1815. godine⁶ iz doba velike epidemije kuge koja je te godine poharala Makarsku.

Slika u tehnici ulja na platnu prikazuje temu Srca Isusova: dopojasnog Isusa koji razgrće haljine pokazujući svoje plamteće srce okrunjeno trnovom krunom i s križem. Okružuju ga leteći anđeli. Na poledini je slike potpis autora kistom i svedom bojom i datacija: "Carlo Bevilacqua F(ecit) i79i".⁷

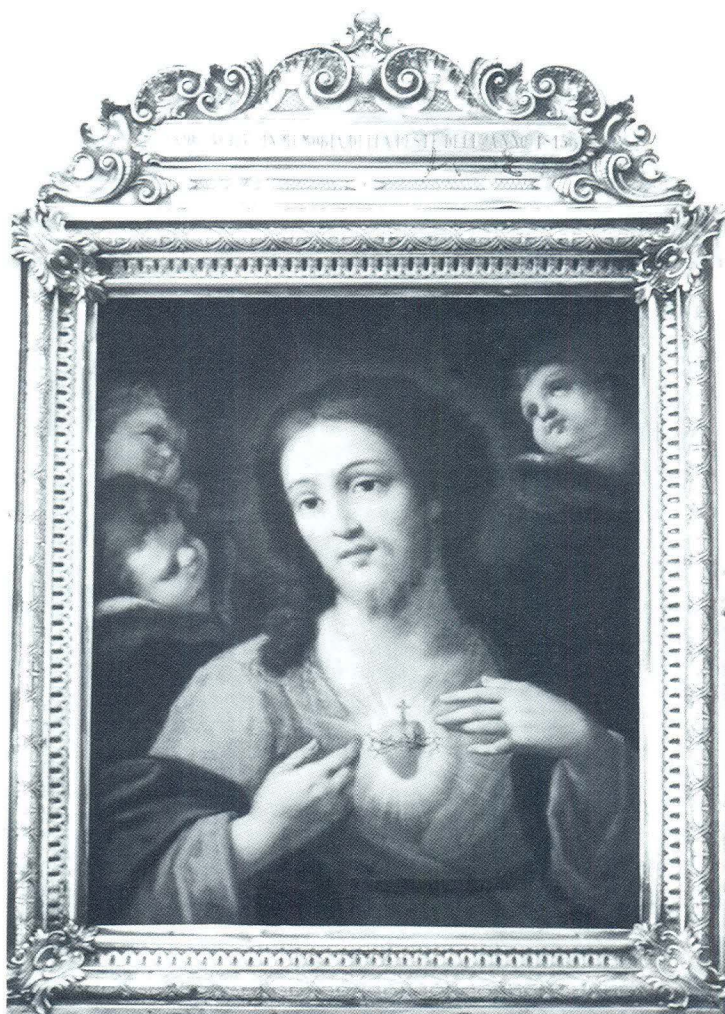
Carlo Bevilacqua (1775-1849) venecijanski je slikar djelatan u gradu i okolici na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće. Formiran je u ozračju mletačkog slikara Francesca Maggiotta⁸ na prijelazu između dvije umjetničke epohe, baroka 18. stoljeća, koji je u Veneciji iznjedrio mnoge slavne slikare i velika djela, te klasicizma 19. stoljeća s novim umjetničkim ukusom koji u Veneciji vrhunac doseže u ozračju kipara Canove.

⁶ QUADRO VOTIVO IN MEMORIA DELLA PESTE DELL ANNO 1815. Ta velika makarska epidemije bila je posljednja u Dalmaciji. U gradu je tada umrla trećina stanovnika, njih 555 od popisanih 1575. Lazareti su bili organizirani u Baškoj Vodi. Najiscrpniji opis te kuge donosi Agostino Grubissich u *La peste di Macarsca*, *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, VI Split 1883., str. 93, 109, 126, 143, 158. U župskoj je kronici sačuvan prijepis teksta zavjeta Makarana Srcu Isusovu koji se nekada uokviren nalazio na sjevernom zidu crkve i koji donosimo u prijepisu don Srečka Bežića: *Voto solennemente dimesso nella Chiesa Cattedrale di Macarsca a piedi del Vicario Generale Vescovile Dottor Giovanni Paulinovich Arcidiacono, dal Magistrato Municipale rappresentato dalli Signori Giacomo Cacich Podestà, e Consiglieri Dojmo Mastrovich, e Francesco Ivanissevich la mattina del giorno due Giugno milaottocentoquindici, epoca nella quale infieriva la peste nella Città stessa, e suo Distretto Comunale.*

Misericordiosissimo ed amabilissimo Salvator nostro Gesù! In nome di questa città, e del afflito suo popolo, eccovi qui umilmente prostrati innanzi l'Immagine del sacro vostro Cuore implorando perdono, pietà e misericordia di tutte passate nostre sconoscenze ed ingratitudini, colle quali pur troppo vi abbiamo addolorato, e seguitato a lacerare per lungo tempo il beneficitissimo vostro sacro Cuore. Pentiti e umiliati confessiamo di avere provocato il giusto vostro sdegno colle colpe nostre, e di esserci attirati il terribile flagello, che ci stermina coll' iniquità, e coll' induramento nell' male. Ma ora raveduti ritorniamo al seno della grande vostra misericordia, al sacro vostro Cuore, a quel Cuore, che ci ha sempre amato. Dolce e caro nostro Gesù? Perdonateci ed abbiate pietà di noi. Voi medesimo ci avete promesso, che ovunque esposta sarà, e pubblicamente onorata la sagra Immagine del vostro Cuore, apporterebbe ogni benedizione. Questa noi umilmente vi chiediamo in questo giorno del glorioso Trionfo delle vostre misericordie sopra la nostra infelice Città, e sopra tutto il suo atterrito popolo. Sagra divino Cuore salvateci e liberateci per sempre da questo flagello sterminatore. Noi tutti vi promettiamo coll' ajuto vostro la più costante riforma de nostri costumi, e ci obblighiamo ad onor vostro per sempre di premettere annualmente il diguno nella vigilia dell' odierna vostra Festa, di confesarci e comunicarci in questo medesimo giorno delle vostra solennità, e di fare una devota Processione colla sagra vostra Immagine in segno di perpetua gratitudine.

⁷ Potpis je tijekom restauratorskog zahvata 1998. godine otkrio Slavko Alač.

⁸ Ovom se slikaru u Dalmaciji pripisuju tri slike: u Hrvacama kod Sinja, u Velom Lošinju i u Korčuli. R. Tomić, *Slika Francesca Maggiotta u Hrvacama*, *Cetinska vrila* 1(5) 1995., str. 24-25; isti *Popravak ratom oštećenih slika iz Dalmatinske zagore*, kat. izložbe Ministarstva kulture Konzervatorskog odjela u Splitu, Split 1998.

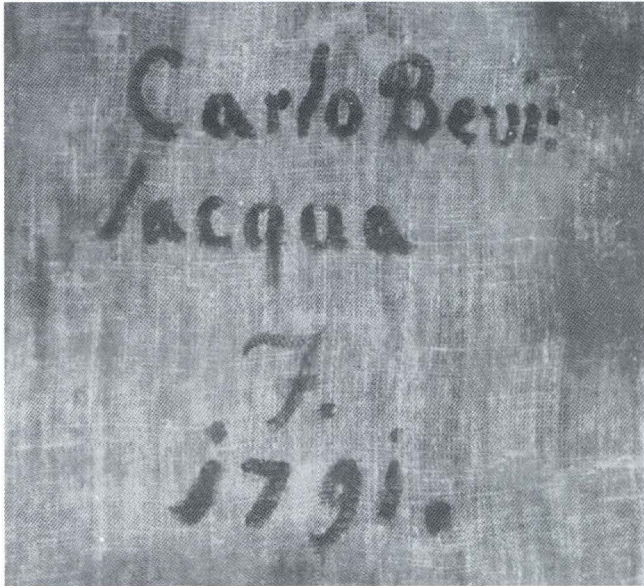
Carlo Antonio Bevilacqua, Slika Srca Isusovog, Makarska, crkva sv. Marka

Iako manje poznat u plejadi mletačkih slikara 18. stoljeća, Bevilacquin je opus prepoznat i jasan zahvaljujući autobiografiji i brojnim dokumentima, te sačuvanim skicama i crtežima u Muzeju Correr u Veneciji.⁹ Poznatiji je po svojoj neoklasicističkoj fazi u kojoj je nastao cijeli niz dekorativnih fresaka u Veneciji (Procuratie Vecchie i Nuove, Museo Correr) i okolici,¹⁰ jednostavnih formi, izražene

⁹ G. Pavanello, I disegni di Giovanni Carlo Bevilacqua del Museo Correr, Bollettino dei Musei civici veneziani XVIII, 1-2, 1973, str. 5-23.

¹⁰ L. Padoan Urban, La decorazione ad affresco del Bevilacqua alle Procuratie vecchie, Arte veneta XXIV, Venezia 1970; G. Pavanello, La decorazione del Palazzo reale di Venezia, Bollettino dei musei civici veneziani 1-2, XXI, Venezia 1976, str. 3-34.

linearnosti i izduženih gracilnih likova. No uz brojne freske i crteže, radio je i oltarne pale: u crkvi je Filipina u Chioggi oltarna pala iz 1794. s prikazom Bogorodice, sv. Filipa i sv. Franje Saleškog, a u muranskoj crkvi sv. Marije i Donata oltarna slika s prikazom Uznesenja Marijina i sv. Vinka Ferrerskog iz 1798. godine.¹¹ Njima se pridodaje i dosad nepoznata slika iz Makarske koju je Bevilacqua datirao i potpisao. U vlasnosti obitelji Moretti u Trogiru sačuvan je bakropis - portret mletačkog patrijarha Jacopa Monica, na kojem je uz ime grafičara Vincenza Giaconija otisnuto i ime slikara portreta Giovanija Carla Bevilaque.¹²

Carlo Antonio Bevilacqua, Slika Srca Isusovog, Makarska, crkva sv. Marka
Potpis i datacija na poledini

Makarska slika Srca Isusova naslikana je na tamnoj smeđe-zelenoj pozadini koja se prema gornjem dijelu slike oko Isusove glave lagano rasvjetljava. Bočno svjetlo rasvjetljava Isusovo lice i grudi iz kojih se uzdiže, gotovo lebdi, probijeno srce, naglašavajući upravo tu dominantnu kompozicijsku os. Istaknuto narančasto srce zrači vlastitom svjetlošću, okruženo radijalnim snopom blijedožutih zraka koje ga uzdižu. Ovo blijedožuto nestvarno svjetlo naglašava Isusovo lice, razgrnute haljine koja otkrivaju grudi i blage, položene ruke. Lijevo rame i kosa na toj strani ostali su u sjeni, dok su rasvijetljeni gusti smeđi uvojeci koji se spuštaju niz desno rame. Ovalno lice kratke i proriječene brade s dva istaknuta crna oka blago je zarumenjeno. Nos je pravilan, usne rumene i pune. Iz njega zrači gotovo feminizirana blagost.

¹¹ C. Donzelli, Pittori veneti del setteceto, Firenze 1965, str. 24, sl. 37.

¹² Gio: »Carlo Bevilacqua Dipl. e Dis... Vincenzo Giaconi incise« R. Tomić, Trogirska slikarska baština, Zagreb-Split 1977, str. 297-298.

Isto bočno svjetlo rasvjetljava i lica krilatih anđela koji lebdeći okružuju Isusa. Inkarnat im je svijetao i ružičast, forme okrugle i prenaglašene. Središte kompozicije je statični Isusov lik koji ispunja cijeli kadar, dok određeni dinamizam kompoziciji daju upravo te krilate glavice u ispunama između Isusove glave i kutova slike. Na slici dominira ružičasti inkarnat, uz naglašeni kromatski kontrast tople blijedocrvene Isusove haljine i plavog plašta preko ramena, koji se ističu na monokromnoj smeđe-zelenoj pozadini.

Pompeo Batoni, slika Srca Isusovog, Lisabon,
crkva Srca Isusovog

Ta gotovo pastelna mekoća inkarnata te mjestimično naglašeni potezi kista na naborima haljina i anđelima potpuno su u duhu mletačkog rokoka. Nema na ovoj slici vidljivih utjecaja Winckelmannovih ni Mengsovih novih ideja. Ona se stilski uklapa u tradiciju mletačkog Settecenta sa svojim gotovo amigonijevskim, prije negoli tiepolskim, gracioznim i smirenim Isusom pastelne mekoće jedne Rosalbe Carriere. Ružičasta naglašenost i razbarušenost napuhanih anđela koji ekstatičnih pogleda i puni zamaha na tamnoj, smeđe obojenoj pozadini lebde u različitim smjerovima, naglašeni kontrast svjetla i sjene, legitimni su nasljednici piazeteske i rane tiepoleske tradicije s polovine 18. stoljeća.

Carlo Antonio Bevilacqua, slika Bogorodice s Djetetom sa sv. Filipom Nerijem i sv. Franjom Saleškim, Chioggia, crkva filipina

Od polovičnog neoklasičara, kako ga je nazvala Lina Padoan Urban,^{12a} jednog među mnogim venecijanskim slikarima na razmeđu 18. i 19. stoljeća koji uz svoju duboko ukorijenjenu baroknu tradiciju primaju novine, na ovoj se Bevilacquinoj slici malo vidi. Ona je još uvijek ostala u tradiciji mletačkog Settecenta, daleko od novog ukusa.

Tema Srca Isusova kao tip *Krista cardioforosa* invencija je baroknog vremena. Smatra se da je Pompeo Batoni 1760. godine prvi naslikao dopojasnog Krista koji nosi plamteće srce, prema vizijama Johanna Eudesa i sv. Marije Margarete Alacoque.¹³ I mletački slikar Pier Antonio Novelli, također jedan od slikara između kasnog baroka i klasicizma, 1760. godine za venecijansku crkvu sv. Foske slika prikaz Srca Isusova kojeg adorira sv. Josip.¹⁴ Ta relativno kasna pobožnost u 18. i 19. stoljeću brojem je nadvisila sve ostale prikaze Krista¹⁵ umnožavanjem štampanih slika, drvenih ili gipsanih skulptura, sve do našeg vremena.¹⁶ Ovaj

^{12a} "Neoclasico a metà" Lina Padoan Urban, nav. dj.

¹³ K. Künstle, Ikonographie der christlichen kunst I, Freiburg 1928, str. 617-618.

¹⁴ R. Palluchini, La pittuta nel veneto, Il Settecento II, Electa Milano 1996., str. 475.

¹⁵ L. Reau, Iconographie de l'art chretien II, Iconographie de la Bible II, Nouveau testament, Paris 1957 str. 47-49; Lexicon der Christlichen Ikonographie 2, Herder 1970. str. 250-254.; R. Berger, Mali liturgijski leksikon, Zagreb 1993., str. 150.

¹⁶ Sam je Isus preporučio pobožnost prema svojem presvetom Srcu, očitovavši sv. Margareti 12 obećanja koja će udijeliti onima koji budu štivali njegovo presveto Srce, među kojima je i blagoslivlajnje svih mjesta gdje bude izložena i štovana slika Srca.

Francesco Maggiotto, slika Večere u Kani, Padova, Oratorio delle dimesse

štovani kult ranjenog srca, koje je oduvijek bilo simbol ljubavi, naslijedio je ranije srednjovjekovne kultove Kristovih rana.¹⁷ No tipologija Bevilacqua Krista ponešto je drugačija je od one Batonijeve gdje Isus lijevom rukom pridržava svoje plamteće srce okrunjeno trnovom krunom i probijeno čavlima. On ovdje objema rukama razdire haljine i pokazuje svoje levitirajuće plamteće srce.

Slika je datirana 1791. godine. U to je vrijeme, sudeći prema datumu rođenja Carlo Bevilacqua imao samo 16 godina, pa bi ova slika bila njegovo najranije poznato djelo. U opusu su mu inače poznata dva crteža iste teme, danas u Muzeju Correr u Veneciji.¹⁸ Nejaki slikar, još gotovo dječak, na makarskoj slici pokazuje izuzetnu vještinu modelacije. Pritom kopira detalj Isusove glave sa slike Posljednje večere učitelja mu Francesca Maggiota iz Oratorija delle dimesse u Padovi.¹⁹ Na kasnijoj Bevilacquinoj slici iz Chioggie iz 1794. godine, još su prisutne sheme Settecenta, kao i karakteristična mekoća oblikovanja, bez izražajnosti. Hladna će ilustrativnost ovih prvih radova u kojima se eklektički koristi elementim Piazzette i njegove škole te Amigonija, omogućiti prijelaz u neoklasicizam kasnije faze, kojim se priključuje Francescu Maggiottu, Pier Antoniju Novelliju, Antoniju Zucchiju, Michelangelu Morlaiteru. Oni će u venecijanskom slikarstvu pri kraju Settecenta označiti prijelaz između baroka i neoklasicizma. U prvim decenijama 19. stoljeća

¹⁷ O tome opširnije s popisom literature *J. Belamarić*, Gotičko raspelo iz Kotora, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 26 (Spomenica Davora Domančića) Split 196-1987., str. 119-153.; isti, *Un intagliatore gotico ignoto sulla sponda orientale dell' Adriatico*, Gotika v Sloveniji, Ljubljana 1995., str. 147-157.

¹⁸ *G. Pavanello*, nav. dj. str. 20. Navedeni pod inv. brojem 4145 i 4150.

¹⁹ Francesco Maggiotto (1750-1805.) baštinu Piazzette i sljedbenika, među kojima i oca Domenica, napušta krajem stoljeća kada u njegovim slikama prevladavaju oblici klasicizma. *R. Palluchini*, nav. dj., str. 483-484.

kao već potpuno formirani neoklasičar, Bevilacqua zajedno s najpoznatijim talijanskim slikarom 19. stoljeća Francescom Hayezom oslikava palaču Zabarella u Padovi.²⁰

Kada i kako je Bevilacquina slika Srca Isusova stigla u Makarsku nije poznato. Je li po nastanku ili u vrijeme kuge i zavjeta Srcu Isusovu? U to je vrijeme biskup na biskupskoj katedri bio Fabjan Blašković (biskupovao od 1779. do 1819.) čiji je reprezentativni prikaz u maniri najboljeg portretizma mletačkog Settecenta, bliskog načinu A. Longhija²¹ sačuvan u župskom uredu. Najvjerojatnije je ovaj biskup, porijeklom s otoka Šolte, i najzaslužniji za opremanje katedrale sv. Marka nizom umjetnina zavidne kvalitete. Slika Srca Isusova Carla Antonija Bevilacque mali je ali dragocjeni doprinos poznavanju makarske kulturne povijesti 18. stoljeća, isto tako utvrđivanju ranog opusa Carla Antonija Bevilacque.

²⁰ Hayez dal mito al bacio, kat. izložbe Padova 1998. str. 42, 184. Učitelj mu je, kao i Bevilacqui, bio Francesco Maggiotto.

²¹ *K. Prijatelj*, Portreti Jurja Pavlovića (?) iz splitskog sjemeništa, *Adrias* 1, Split 1987., str. 215-225.

CARLO ANTONIO BEVILACQUA A MAKARSKA

Zoraida Demori-Staničić

Nella chiesa di S. Marco a Makarska, un tempo cattedrale del vescovato omonimo, si custodisce un inventario artistico stilisticamente definito. Sono poche le opere d'arte - altari, dipinti, paramenti e suppellettili sacre - che non appartengono allo stile barocco.

La cattedrale di Makarska, l'ultima nella serie delle sedi vescovili sulla costa dalmata, fu costruita durante la prima metà del XVIII secolo. Nell'odierna sacrestia e tesoro della chiesa, un tempo battistero della cattedrale, si conserva un dipinto del Cuore di Gesù, in una cornice d'argento con incisa un'iscrizione votiva data 1815, l'anno della grande epidemia di peste che aveva colpito Makarska. Il dipinto è firmato e datato 1791 dal pittore veneziano Carlo Antonio Bevilacqua (1775-1849).

Sebbene meno noto dei pittori veneziani del XVIII secolo l'opus del Bevilacqua è chiaramente riconoscibile grazie a un'autobiografia, a numerosi documenti, e a schizzi e disegni conservati presso la raccolta del Museo Correr a Venezia.

È più conosciuto per la sua fase neoclassica che vide la realizzazione di tutta una serie di affreschi decorativi a Venezia e dintorni.

Il dipinto del Cuore di Gesù a Makarska per la morbidezza dell'incarnato sembra eseguito a pastello, mentre i tratti di pennello qua e là più marcati sulle pieghe delle vesti e sugli angeli corrispondono pienamente allo spirito del Settecento veneziano con cui concorda stilisticamente il suo grazioso e quieto Gesù pienamente amigonesco piuttosto che tiepolesco. Il colorito rosato degli angeli spettinati e paffuti che con sguardi estatici si librano pieni d'entusiasmo in varie direzioni sullo sfondo scuro, marrone, il forte contrasto di luce ed ombra, sono gli eredi legittimi della tradizione piazzetisca e primo tiepolesca della metà del XVIII secolo.

Del "mezzo" neoclassico come lo ha definito Lina Padoan Urban, uno tra i numerosi pittori veneziani a cavallo tra il XVIII e il XIX secolo, che accanto alla propria appartenenza profondamente radicata alla tradizione barocca accolgono anche le novità, su questo dipinto si vede poco. Esso è ancor sempre rimasto nella tradizione del Settecento veneziano, lontana dal nuovo gusto.

Il dipinto è datato 1791. A quel tempo, secondo la data di nascita, Carlo Bevilacqua aveva 16 anni e questa sarebbe la sua prima opera conosciuta. Nel suo opus sono noti due disegni sullo stesso tema, oggi al Museo Correr a Venezia. Il giovane pittore, dimostra sul dipinto di Makarska un'eccezionale capacità di modellazione. In quest'opera copia il dettaglio della testa di Gesù dal dipinto dell'Ultima Cena del suo maestro Francesco Maggioto.